

Psichosocialinių veiksnių sąsajos su tėvų savęs stigmatizavimu dėl aktyvumo ir dėmesio sutrikimą turinčio vaiko: sisteminė literatūros analizė

Marija Aušraitė

Vytauto Didžiojo universitetas
marija.ausraite@vdu.lt
<https://orcid.org/0000-0001-5986-9892>

Kristina Žardeckaitė-Matulaitienė

Vytauto Didžiojo universitetas
kristina.zardeckaite-matulaitiene@vdu.lt
<https://orcid.org/0000-0001-8874-0668>

Santrauka. Šio tyrimo tikslas – atliekant sisteminę literatūros analizę, identifikuoti, kokie psichosocialiniai veiksniai siejami su tėvų savęs stigmatizavimu dėl aktyvumo ir dėmesio sutrikimą turinčio vaiko. Į sisteminę literatūros analizę įtraukti 2008–2022 m. anglų kalba publikuoti kiekybiniai tyrimai, kuriuose tiriamos sąsajos tarp psichosocialinių veiksnių ir tėvų savęs stigmatizavimo dėl aktyvumo ir dėmesio sutrikimą turinčio vaiko. Pagal nustatytus kriterijus į analizę įtraukti septyni straipsniai. Rezultatai atskleidė, kad stipriau išreikštas tėvų savęs stigmatizavimas dėl aktyvumo ir dėmesio sutrikimą turinčio vaiko siejasi su prastesniu tėvų psichosocialiniu funkcionavimu (stipriau išreikštu depresišku, nerimu, mažesne saviverte). Taip pat aptikta, kad stipriau išreikštas tėvų savęs stigmatizavimas dėl aktyvumo ir dėmesio sutrikimą turinčio vaiko yra susijęs su nepalankiu jų elgesiu su vaiku (stipriau išreikštu negatyvumu ir (ar) mažiau konstruktyviais auklėjimo stiliais). Nagrinėtų tyrimų duomenimis, stipriau išreikštas tėvų savęs stigmatizavimas dėl aktyvumo ir dėmesio sutrikimą turinčio vaiko siejasi su stipriau išreikštais vaiko patiriamais sunkumais (aktyvumo ir dėmesio sutrikimo simptomais ir (ar) intenaliais bei eksternalais sunkumais).

Pagrindiniai žodžiai: savęs stigmatizavimas, aktyvumo ir dėmesio sutrikimas, tėvai, psichosocialiniai veiksniai.

The Relationship between Psychosocial Factors and Affiliate Stigma in Parents of Children with ADHD: Systematic Literature Review

Abstract. The aim of this study is to identify the psychosocial factors which are related with affiliate stigma in parents of children with ADHD through a systematic literature review. This review includes English publications from 2008 to 2022, which present the results of quantitative studies on the relationship between psychosocial factors and affiliate stigma in parents of children with ADHD. According to eligibility criteria, 7 articles were included in the review. The results showed that higher parental affiliate stigma is associated with lower parents' psychosocial functioning (higher expressed depression, anxiety, lower self-esteem). It was also found that higher parental affiliate stigma is related to unfavorable behavior towards a child (higher expressed negativity or less constructive parenting). The results also

Received: 18/08/2022. **Accepted:** 09/11/2022.

Copyright © 2022 Marija Aušraitė, Kristina Žardeckaitė-Matulaitienė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

showed that higher parental affiliate stigma is associated with more expressed child's difficulties (ADHD symptoms or internalizing and externalizing difficulties).

Key words: affiliate stigma, ADHD, parents, psychosocial factors.

Įvadas

Aktyvumo ir dėmesio sutrikimas (toliau – ADS) yra vienas iš labiausiai paplitusių vaikų ir paauglių psichikos sutrikimų. Manoma, kad ADS paplitimas yra nuo 2 iki 7 % (Sayal et al., 2018). Pagal TLK-10 (PSO, 1992), kuri naudojama Lietuvoje, šiam sutrikimui būdingi sunkumai išlaikyti dėmesį, pernelyg didelis aktyvumas, kai vaikas nenurimsta, o tai trikdo jo psichosocialinį funkcionavimą. Nors apie šį sutrikimą yra sukaupta nemažai žinių, visuomenėje vis dar egzistuoja stereotipai, siejami su ADS turinčiais vaikais ir paaugliais, kartais šie vaikai vertinami neigiamai dėl turimo sutrikimo ir patiria diskriminaciją – yra stigmatizuojami (O'Driscoll et al., 2012; Ohan et al., 2013). Stigmatizavimas suprantamas kaip išankstinis neigiamas vertinimas ir diskriminacinis elgesys dėl tam tikro požymio, šiuo atveju ADS turėjimo (Kaushik et al., 2016; Corrigan & Watson, 2002). Stigma paliečia ne tik sutrikimą turintį vaiką ar paauglį, bet ir jo artimuosius, ypač tėvus. Suvokta visuomenėje egzistuojanti stigma gali būti internalizuojama, t. y. tėvai gali pradėti stigmatizuoti save dėl buvimo ADS turinčio vaiko tėčiu ar mama. Savęs stigmatizavimas dėl vaiko ADS (toliau – savęs stigmatizavimas) gali pasireikšti kognityviniu (pavyzdžiui, kai asmuo laiko save silpnu, negebančiu tinkamai auklėti vaiką), emocijų (jaučiama gėda, kaltė) ir elgesio (pavyzdžiui, slepiamas faktas, kad vaikas turi ADS, nesikreipiama reikiamos pagalbos) lygmenimis (Corrigan & Watson, 2002; Rüsch et al., 2005; Mak & Cheung, 2008; Shi et al., 2019). Nors savęs stigmatizavimas dėl susietumo su psichikos sutrikimą turinčiu asmeniu vis dažniau tyrinėjamas, vis dar nėra aišku, su kokiais psichosocialiniais veiksniais ir kaip jis siejasi. Atliekant tyrimus, kuriuose dalyvauja tėvai, auginantys vaikus (įvairaus amžiaus, kartu ir pilnamečius), turinčius įvairių psichikos sutrikimų, aptinkama, kad tėvų savęs stigmatizavimas sietinas su psichosocialiniais veiksniais, tokiais kaip suvokiama našta (angl. *burden*), depresiškumas, stresas, susirūpinimas (angl. *face concern*), palaikymo trūkumas, ir su sutrikimu susijusiais veiksniais (pavyzdžiui, kokios priežastys priskiriamos sutrikimui, kiek laiko per dieną praleidžiama rūpinantis vaiku ir pan.) (Shi et al., 2019). Vis dėlto tyrimuose kartais gaunami prieštaringi rezultatai. Pavyzdžiui, Ma ir Mak (2016) bei Banga ir Ghosh (2017) tyrimų rezultatai parodė, jog tėvų savęs stigmatizavimas dėl vaiko sutrikimo siejasi su stipresniu psichologiniu distresu ir silpniau išreikšta psichologine gerove, tačiau Chu ir kolegos (2020) nustatė tik itin silpnus ryšius tarp tėvų savęs stigmatizavimo bei didesnio patiriamo streso ir prastesnės jų gyvenimo kokybės. Nevienodi rezultatai gaunami ir tiriant vaiko simptomų išreikštumo sąsajas su tėvų savęs stigmatizavimu (Shi et al., 2019). Prieštarigus rezultatus gali lemti skirtingos priežastys: skirtingos kultūros, kuriose tyrimai buvo atlikti (Chiu et al., 2013), tėvų ir vaikų sociodemografinės charakteristikos, tokios kaip lytis, amžius, diagnozė (Ji et al., 2022; Patra & Patro, 2019; Werner & Shulman, 2015) ir kt. Taip pat svarbu paminėti, kad ryšiai tarp tėvų savęs stigmatizavimo dėl vaiko sutrikimo ir psichosocialinių veiksnių kartais yra analizuojami tyrimuose, kuriuose dalyvauja tėvai, augi-

nantys vaikus, turinčius įvairių sutrikimų, pavyzdžiui, vaikystės autizmą, protinį atsilikimą ir kt. (Chu et al., 2020; Song et al., 2018). Dėl ADS simptomų specifikos (pernelyg didelio aktyvumo, negalėjimo nurimti, dėmesio sunkumų) ADS požymiai gana lengvai pastebimi aplinkiniams įvairiose situacijose ir gali būti interpretuojami kaip netinkamo auklėjimo padarinys, o tai gali paskatinti tėvų kaltinimą, kuris vėliau gali būti internalizuojamas. Tai galėtų būti susiję su stipriau išreikštais tėvų, auginančių vaiką, turintį ADS, psichosocialinio funkcionavimo sunkumais (pavyzdžiui, patiriamu stipresniu distresu), palyginti su tėvais, kurių vaiko sutrikimas yra mažiau pastebimas ar mažiau siejamas su auklėjimu. Tyrimai patvirtina, kad tėvų, kurių vaikai turi skirtingų psichikos sutrikimų, savęs stigmatizavimo išreikštumas skiriasi (Werner & Shulman, 2015), todėl lieka neaišku, kiek ankstesnių tyrimų rezultatus galima apibendrinti tėvų, kurių vaikui yra ADS, populiacijai. Sisteminių analizių šia tema duomenų bazėje PROSPERO nėra registruota. Sisteminių tyrimų analizė leistų ne tik geriau suprasti, kokie psichosocialiniai veiksniai ir kaip siejasi su tėvų savęs stigmatizavimu dėl ADS turinčio vaiko, bet ir identifikuoti, kokių duomenų dar trūksta. Gauti rezultatai galėtų būti naudingi teikiant psichologinę pagalbą šeimoms, kuriose auga ADS turintis vaikas, ir keliant klausimus naujiems tyrimams. Šio tyrimo **tikslas** – atliekant sisteminių literatūros analizę, identifikuoti, kokie psichosocialiniai veiksniai siejami su tėvų savęs stigmatizavimu dėl ADS turinčio vaiko. **Uždaviniai:** 1. Remiantis įtraukimo ir atmetimo kriterijais, identifikuoti tyrimus, kuriuose nagrinėjami ryšiai tarp psichosocialinių veiksnių ir tėvų savęs stigmatizavimo dėl ADS turinčio vaiko. 2. Analizuojant ir sisteminant tyrimų rezultatus, identifikuoti, kokie psichosocialiniai veiksniai ir kaip siejasi su tėvų savęs stigmatizavimu dėl ADS turinčio vaiko.

Tyrimo metodas

Įtraukimo bei atmetimo kriterijai. Sisteminės analizės protokolas nebuvo registruotas. Internalizuotas savęs stigmatizavimas dėl susietumo su psichikos sutrikimą turinčiu asmeniu išsamiau pradėtas tyrinėti 2008 m. (Mak & Cheung, 2008), todėl į analizę buvo įtraukti straipsniai, publikuoti 2008–2022 m. Dėl duomenų prieinamumo į sisteminių analizę buvo nuspręsta įtraukti tik viešai publikuotus straipsnius. Įtraukimo į analizę ir atmetimo kriterijai pateikiami 1-oje lentelėje.

1 lentelė

Įtraukimo ir atmetimo kriterijai

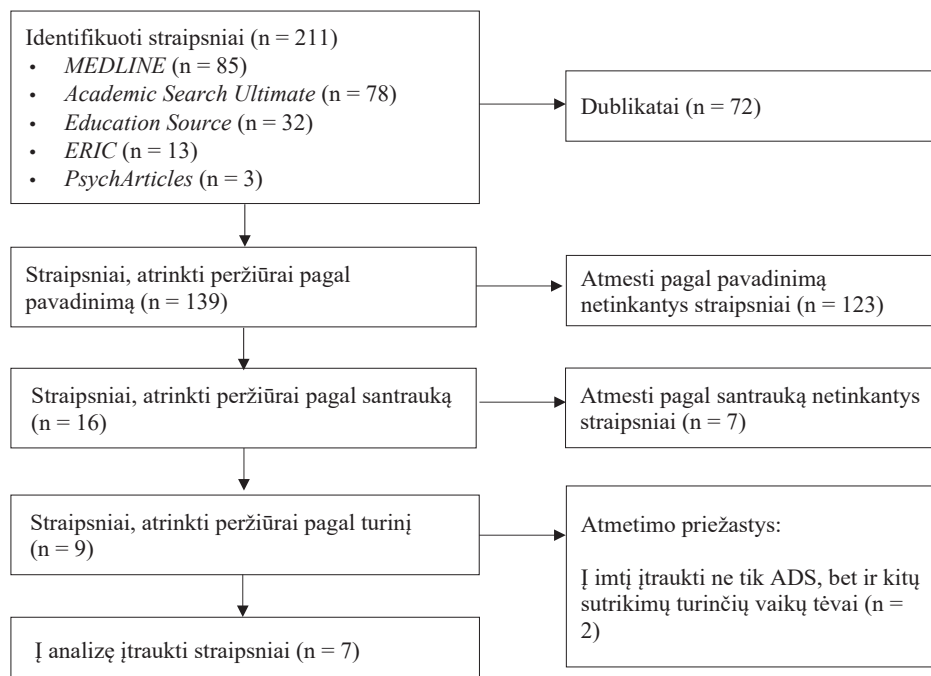
	Įtraukimo kriterijai	Atmetimo kriterijai
Atranka pagal pavadinimus	Pavadinime yra bent vienas iš šių terminų: <i>affiliate stigma</i> , <i>self-stigma</i> , <i>self-stigmatization</i> , <i>internalized stigma</i> , <i>stigmatizing</i> , <i>stigma</i> (bet ne <i>associative stigma</i> , <i>public stigma</i> , <i>courtesy stigma</i>)	Pavadinime vartojamas vienas ar keli iš šių terminų: <i>associative stigma</i> , <i>public stigma</i> ar <i>courtesy stigma</i> (jei pavadinime nurodomas ne tik šiame sąraše, bet ir prie įtraukimo kriterijų esantis bent vienas terminas, publikacija įtraukiama į kitą etapą)

	Įtraukimo kriterijai	Atmetimo kriterijai
Atranka pagal turinį	Imtis apima tėvus, auginančius ADS turintį vaiką.	Imtis neapima tėvų, auginančių ADS turintį vaiką.
	Imtis nenurodyta.	
	Pateikta anglų kalba.	Pateikta ne anglų kalba.
	Publikacijoje pateikiami kiekybinio empirinio tyrimo rezultatai.	Publikacijoje pateikiami kokybinio tyrimo rezultatai; teoriniai straipsniai, metaanalizės duomenys.
	Nagrinėjami ryšiai tarp tėvų savęs stigmatizavimo dėl vaiko ADS ir psychosocialinių veiksnių.	Nenagrinėjami ryšiai tarp tėvų savęs stigmatizavimo ir psychosocialinių veiksnių.
		Nagrinėjami ryšiai tik tarp tėvų savęs stigmatizavimo ir sociodemografinių veiksnių, tokių kaip lytis, amžius, santykių statusas, pajamos, gyvenamoji vieta ir pan.
	Imtį sudaro tėvai, kurių vaikui diagnozuotas ADS.	Imtį sudaro tėvai, kurių vaikui būdingi ADS požymiai ar kiti internalūs ar eksternalūs sunkumai, tačiau ADS nenustatytas.
Imtį sudaro ne tik tėvai, kurių vaikui diagnozuotas ADS, bet ir globėjai ir (ar) seneliai, taip pat kiti ADS sutrikimą turintį vaiką prižiūrintys asmenys.	Į imtį įtraukti ne tik ADS, bet ir kitų sutrikimų turinčių vaikų tėvai, o duomenys analizuojami kartu.	
Prieinamas visatekstis straipsnis	Visatekstis straipsnis neprieinamas	

Duomenų rinkimas. Paieška buvo atliekama penkiose duomenų bazėse: *MEDLINE*, *Academic Search Ultimate*, *Education Source*, *ERIC* ir *PsychArticles*. Atliekant paiešką naudoti 3 pagrindiniai raktažodžiai: *stigma*, *attention deficit hyperactivity disorder* ir *parents*, kartu su šių raktažodžių sinonimais. Naudota raktinių žodžių kombinacija: (*stigma**) *AND (adhd OR attention deficit?hyperactivity disorder) AND (parent* OR carer* OR mother* OR father* OR family)*. Publikacijų paieška atlikta 2022 m. rugsėjo 22 d. Tyrimų atranka buvo vykdoma trimis etapais. Pirmiausia buvo vykdoma straipsnių atranka pagal pavadinimus, vėliau – pagal santrauką, galiausiai – pagal visą straipsnio tekstą (žr. 1-ą paveikslą). Siekiant išvengti straipsnių įtraukimo ir atmetimo šališkumo, atranką atliko dvi atskiros tyrėjos (šio straipsnio autorės). Jų sutarimui įvertinti buvo apskaičiuotas Koheno kapa koeficientas. Nustatyta, kad šiame tyrime kapa yra 0,87, o tai reiškia, jog vertintojų sutarimas yra geras. Kai vertintojų sprendimai būdavo skirtingi, jos kartu diskutuodamos priimdavo bendrą sprendimą dėl straipsnių įtraukimo ir (ar) atmetimo.

1 paveikslas

Straipsnių atrankos etapai

Iš 1-o paveikslo matyti, kad iš viso duomenų bazėse buvo identifikuojami 211 straipsnių, iš kurių 72 buvo dublikatai. Po peržiūros buvo atrinkti ir į analizę įtraukti 7 straipsniai.

Rezultatai

Į sisteminę analizę įtrauktų tyrimų patikimumo analizė pateikiama 2-oje lentelėje. Buvo nuspręsta atsižvelgti į tyrimo dizainą, imties charakteristikas, taikytų metodikų patikimumą ir statistinius metodus, nes šie veiksniai gali lemti skirtingą tyrimų rezultatų interpretacinį svorį. Vertinant tyrimų kokybę, į šiuos veiksniai paprastai būdavo atsižvelgiama ir ankstesnėse sisteminėse analizėse (Wu & Berry, 2017; Van Boekel et al., 2013).

Visuose tyrimuose ryšiai tarp tėvų savęs stigmatizavimo ir psichosocialinių veiksnių buvo tiriami skerspjūvio tyrimuose, išskyrus Chang ir kt. (2021b) tyrimą, kuriame buvo taikytas ilgalaikis dizainas. Visuose tyrimuose imtys buvo patogiosios, o jų dydis svyravo nuo 63 iki 400 dalyvių. Tyrimuose buvo naudojami skirtingi statistinės analizės būdai – koreliacinė analizė, daugiamačė regresinė analizė ir kt. (žr. 2-ą lentelę). Į analizę įtrauktuose straipsniuose aprašomi tyrimai, kuriuose dalyvavo tėvai, kurių vaikams nustatytas ADS, remiantis Diagnostiniu ir statistiniu vadovu (DSM). Svarbu atkreipti dėmesį, kad Lietuvoje ADS diagnozuojamas, remiantis Tarptautine ligų klasifikacija (TLK). Vis dėlto abiejose klasifikacijose ADS simptomai panašūs (pabrėžiami sunkumai koncentruoti dėmesį ir pernelyg didelis aktyvumas ir (ar) impulsyvumas).

2 lentelė

Tyrimų patikimumo analizė

Autoriai, metai	Tyrimo dizainas	Imties charakteristikos, anketų grįžtamumas	Metodikų patikimumas*	Statistinės analizės metodai
Charbonnier, Caparos, Trémolière (2019)	Skerspjūvio	Patogioji, 159 tyrimo dalyviai, nenurodytas	0,72–0,95	Koreliacinė analizė (atskirai pagal vaiko lytį ir bendrai)
Mikami, Chong, Saporito, Na (2015)	Skerspjūvio	Patogioji, 63 tyrimo dalyviai, nenurodytas	0,66–0,95	Koreliacinė analizė; hierarchinė daugiamatė regresija
Chen, Chang, Chen, Liu, Hsiao, Chou, Yen (2021)	Skerspjūvio	Patogioji, 400 tyrimo dalyvių, 97,1 proc.	0,86–0,95	Bendrasis linijinis modelis
Chang, Chen, Liu, Hsiao, Chou, Yen (2020)	Skerspjūvio	Patogioji, 400 tyrimo dalyvių, 97,8 proc.	0,88–0,95; nuostatos vertintos pagal 4 balų skalę	Daugiamatė regresinė analizė; logistinė regresinė analizė
Chang, Chen, Hsiao, Chou, Yen (2021a)	Skerspjūvio	Patogioji, 400 tyrimo dalyvių, 97,1 proc.	0,72–0,95 (pateikti ne visų skalių validumo rodikliai)	Logistinė regresinė analizė
Chang, Chen, Hsiao, Chou, Yen (2021b)	Ilgalaikis (longitudinis)	Patogioji, 400 tyrimo dalyvių, nenurodytas	0,88–0,95 (pateikti ne visų skalių validumo rodikliai)	Koreliacinė analizė, daugiamatė regresinė analizė
Özaslan, Yıldırım (2021)	Skerspjūvio	Patogioji, 86 tyrimo dalyviai, nenurodytas	Nenurodyti	Hierarchinė daugiamatė regresinė analizė

Pastaba. * Cronbach arba dviejų vertintojų suderinamumo koeficientai.

Svarbiausia informacija, susijusi tyrimais, įtrauktais į analizę, pateikta 3-ioje lentelėje.

3 lentelė

Svarbiausia informacija apie tyrimus, įtrauktus į analizę

Autoriai, metai	Šalis	Tėvų lytis ir amžius	Vaiko lytis ir amžius	Nagrinėti psichosocialiniai veiksniai	Psichosocialiniai veiksniai, susiję su tėvų savęs stigmatizavimu
Charbonnier, Caparos, Trémolière (2019)	Prancūzija	159 prancūzės mamos; amžiaus vidurkis – 38,30 m.	109 berniukai, 50 mergaičių; (amžiaus vidurkis – 9,48 m.)	Nerimas (t) Depresiškumas (t) Savivertė (t) ADS simptomų išreikštumas (v) Pasitenkinimas gyvenimu (t)	Nerimas (+) Depresiškumas (+) Savivertė (–) ADS simptomų išreikštumas (+) (tik berniukų mamoms) Pasitenkinimas gyvenimu (–)
Mikami, Chong, Saporito, Na (2015)	JAV	63 tėvai / globėjai (59 moterys, 4 vyrai); amžiaus vidurkis – 38,4 m.	42 berniukai, 21 mergaitė; (amžiaus vidurkis – 8,2 m.)	ADS simptomų išreikštumas (v) Negatyvumas (angl. <i>parental negativity</i>) (t) Socialiniai įgūdžiai (v) Agresyvus elgesys (v) Socialinis atsiribojimas (v)	ADS simptomų išreikštumas (+) (tik tėvų vertinamas hiperaktyvumo ir (ar) impulsyvumo simptomų išreikštumas) Negatyvumas (+) Socialiniai įgūdžiai (–) Agresyvus elgesys (+) (tik tėvų ir mokytojų vertinamas, o ne matomas) Socialinis atsiribojimas (+)
Chen, Chang, Chen, Liu, Hsiao, Chou, Yen (2021)	Taivanas	400 tėvų (79 vyrai, 321 moteris); amžiaus vidurkis – 43,2 m.	Nenurodyta	Depresiškumas (t)	Depresiškumas (+)
Chang, Chen, Liu, Hsiao, Chou, Yen (2020)	Taivanas	400 vaiku besirūpinančių asmenų, iš kurių – 94 % tėvų (304 moterys, 96 vyrai); amžiaus vidurkis – 43,4 m.	64 mergaitės, 336 berniukai (amžiaus vidurkis – 10,7 m.)	Nepalankios nuostatos dėl ADS (t) ADS simptomų išreikštumas (v)	Nepalankios nuostatos dėl ADS (+) Dėmesio sunkumų išreikštumas (+)
Chang, Chen, Hsiao, Chou, Yen (2021a)	Taivanas	400 tėvų (321 moteris, 79 vyrai); amžiaus vidurkis – 43,2 m.	78 mergaitės, 322 berniukai (amžiaus vidurkis – 10,3 m.)	Streso įveikos strategijos (t): - Į problemą orientuotos - Socialinio palaikymo siekimas - Kognityvinis pertvarkymas - Pasyvi į emocijas orientuota įveika - Nekonstruktyvios strategijos	Streso įveikos strategijos: - Į problemą orientuotos (–) - Socialinio palaikymo siekimas (–) - Kognityvinis pertvarkymas (–) - Nekonstruktyvios strategijos (+)

Autoriai, metai	Šalis	Tėvų lytis ir amžius	Vaiko lytis ir amžius	Nagrinėti psichosocialiniai veiksniai	Psichosocialiniai veiksniai, susiję su tėvų savęs stigmatizavimu
				Auklėjimo stiliai (t): - Rūpestingas - Perdėtai globojantis - Autoritarinis Depresiškumas (t) Internalių problemų išreikštumas (v) Eksternalių sunkumų išreikštumas (v) ADS simptomų išreikštumas (v)	Auklėjimo stiliai: - Rūpestingas (-) - Perdėtai globojantis (+) - Autoritarinis (+) Depresiškumas (+) Internalių problemų išreikštumas (+) Eksternalių sunkumų išreikštumas (+) ADS simptomų išreikštumas (+)
Chang, Chen, Hsiao, Chou, Yen (2021b)	Taivanas	400 tėvų (308 moterys, 74 vyrai); amžiaus vidurkis – 43,1 m.	76 mergaitės, 306 berniukai (amžiaus vidurkis – 10,9 m.)	Depresiškumas (t) Eksternalių problemų išreikštumas (v) Internalių problemų išreikštumas (v)	Depresiškumas (+) Eksternalių problemų išreikštumas (+) Internalių problemų (nuotaikos bei somatinių problemų) išreikštumas (+)
Özaslan, Yıldırım (2021)	Turkija	86 mamos; amžiaus vidurkis – 37,48 m.	65 berniukai, 21 mergaitė (amžiaus vidurkis – 11,05 m.)	ADS simptomų išreikštumas (v) Savivertė (t)	ADS simptomų išreikštumas (+) Savivertė (-)

Pastaba. Lentelėje „+“ žymi teigiamą koreliaciją tarp psichosocialinių veiksnių ir tėvų savęs stigmatizavimo dėl vaiko ADS, o „-“ – neigiamą koreliaciją tarp psichosocialinių veiksnių ir tėvų savęs stigmatizavimo dėl vaiko ADS.

Lentelėje trumpinys „v“ reiškia „vaiko“, o „t“ – „tėvų“.

Svarbu pažymėti, kad Chen ir kt. (2021), Chang ir kt. (2020), Chang ir kt. (2021a), Chang ir kt. (2021b) publikacijose nurodytų tyrimų charakteristikos (atlikimo vieta, imties dydis, duomenų rinkimas ir kt.) itin panašios, iš to būtų galima daryti prielaidą, jog tai to paties tyrimo rezultatai. Dėl to šioje analizėje bus laikoma, kad tai vienas, o ne keturi atskiri tyrimai.

Į sisteminę analizę įtraukti tyrimai buvo atlikti Taivane (Chen et al., 2021; Chang et al., 2020; Chang et al., 2021a; Chang et al., 2021b), Prancūzijoje (Charbonnier et al., 2019), JAV (Mikami et al., 2015) ir Turkijoje (Özaslan & Yıldırım, 2021). Visuose į analizę įtrauktuose tyrimuose didžiąją imties dalį sudarė mamos arba tyrime dalyvavo tik mamos. Tėvų amžiaus vidurkis – 37–43 metai. Dažniausiai didžiąją dalį tyrimo dalyvių sudarė berniukų, turinčių ADS, tėvai. Vaikų amžiaus vidurkis buvo 8–11 metų. Vienoje publikacijoje vaiko lytis ir amžius nebuvo nurodyti (Chen et al., 2021).

Kai kuriuose tyrimuose buvo nagrinėjama, kaip tėvų savęs stigmatizavimas siejasi su jų pačių psichosocialiniu funkcionavimu. Nors buvo rasta tik po du tyrimus, kuriuose buvo nagrinėjamos tėvų savęs stigmatizavimo sąsajos su depresiškumu, nerimu ir (ar) streso įveikos strategijomis bei saviverte, abiejuose tyrimuose buvo gauti panašūs rezul-

tatai. Matyti, kad yra teigiamas statistiškai reikšmingas ryšys tarp tėvų depresiškumo ir savęs stigmatizavimo (Charbonnier et al., 2019; Chen et al., 2021). Nagrinėjant tėvų savęs stigmatizavimo ryšį su nerimu buvo nustatyta, jog stipresnis tėvų savęs stigmatizavimas siejasi su stipriau išreikštu nerimu (Charbonnier et al., 2019). Taip pat pastebėta, kad konstruktyvios streso įveikos strategijos, išskyrus pasyvią į emocijas orientuotą įveiką, yra susijusios su silpniau išreikštu, o nekonstruktyvios – su stipriau išreikštu tėvų savęs stigmatizavimu (Chang et al., 2021a). Tyrimai taip pat patvirtino, kad tėvų savęs stigmatizavimas siejasi su mažesne saviverte (Charbonnier et al., 2019; Özaslan & Yıldırım, 2021). Rečiau buvo nagrinėjami tokie veiksniai kaip nepalankios nuostatos dėl ADS bei pasitenkinimas gyvenimu (surasta po vieną tyrimą). Nustatyta, kad tėvų savęs stigmatizavimas susijęs su stipriau išreikštomis nepalankiomis nuostatomis dėl ADS (Chang et al., 2020) ir mažesniu pasitenkinimu gyvenimu (Charbonnier et al., 2019).

Taip pat dvejose publikacijose buvo tiriamas tėvų elgesio su vaiku ypatumų ryšys su tėvų savęs stigmatizavimu. Nustatyta, kad stipriau išreikštas negatyvumas vaiko atžvilgiu ir auklėjimo stiliai, tokie kaip perdėtai globojantis bei autoritarinis, siejasi su stipriau išreikštu tėvų savęs stigmatizavimu, o rūpestingas auklėjimo stilius – su silpniau išreikštu savęs stigmatizavimu (Mikami et al., 2019; Chang et al., 2021a).

Gana dažnai buvo tiriama, kaip tėvų savęs stigmatizavimas siejasi su vaiko psichosocialiniu funkcionavimu. Keturiuose tyrimuose buvo analizuojama, kaip tėvų savęs stigmatizavimas yra susijęs su vaiko ADS simptomų išreikštumu. Prieš apžvelgiant rezultatus svarbu paminėti, kad Chang ir kt. (2020) bei Chang ir kt. (2021a) publikacijose pateikti nevienodi rezultatai, nors jie gauti, tikėtina, to paties tyrimo metu. Neatitikimus galėjo lemti taikyti skirtingi statistiniai metodai – Chang ir kt. (2020) rezultatai buvo gauti atlikus daugialypę regresinę analizę, o Chang ir kt. (2021a) – logistinę regresinę analizę. Kadangi daugialypės regresinės analizės rezultatai patikimesni nei logistinės regresinės analizės, buvo nuspręsta remtis Chang ir kt. (2020) publikacijoje pateiktais rezultatais. Viename tyrime nustatyta, kad stipriau išreikšti vaiko ADS simptomai siejasi su stipriau išreikštu tėvų savęs stigmatizavimu (Özaslan & Yıldırım, 2021). Kitame tyrime šis ryšys patvirtintas tik berniukų, turinčių ADS, mamoms (Charbonnier et al., 2019). Kai kada nustatoma, jog tėvų savęs stigmatizavimas siejasi tik su stipresniu hiperaktyvumo ir (ar) impulsyvumo simptomų išreikštumu (Mikami et al., 2015), kartais – kad tik su stipresniu dėmesio sunkumų išreikštumu (Chang et al., 2020). Viename tyrime buvo tiriamos internalių ir eksternalių vaiko sunkumų sąsajos su tėvų savęs stigmatizavimu (Chang et al., 2021a; Chang et al., 2021b). Rezultatai patvirtino, kad tiek internalių, tiek eksternalių sunkumų išreikštumas siejasi su stipriau išreikštu tėvų savęs stigmatizavimu. Taip pat nustatyta, kad tėvų savęs stigmatizavimas siejasi su prastesniais vaiko socialiniais įgūdžiais, labiau išreikštu tėvų ir mokytojų vertintu agresyviu elgesiu bei didesniu socialiniu atsiribojimu (Mikami et al., 2015).

Rezultatų aptarimas

Šio darbo tikslas – atliekant sisteminę literatūros analizę, identifikuoti, kokie psichosocialiniai veiksniai siejami su tėvų savęs stigmatizavimu dėl ADS turinčio vaiko. Atliekant sisteminę literatūros analizę, buvo identifikuota, kokie psichosocialiniai veiksniai yra nagrinėjami ir kaip jie siejasi su tėvų savęs stigmatizavimu. Gauti rezultatai rodo tendenciją, kad stipriau išreikštas tėvų stigmatizavimas dėl ADS turinčio vaiko siejasi su prastesniu tiek tėvų, tiek vaikų psichosocialiniu funkcionavimu.

Rezultatai rodo, kad tėvų depresiškumas, nerimas, mažiau palankus elgesys vaiko atžvilgiu bei nepalankios nuostatos dėl ADS teigiamai siejasi su tėvų savęs stigmatizavimu, o tėvų savivertė bei pasitenkinimas gyvenimu su savęs stigmatizavimu siejasi neigiamai. Manoma, jog šie ryšiai gali būti abipusiai. Dėl savęs stigmatizavimo jaučiama gėda, kaltė, socialinių kontaktų vengimas, pagalbos nesikreipimas gali apsunkinti tėvų emocinę būseną, mažinti savivertę, paskatinti mažiau palankų elgesį vaiko atžvilgiu, o padidėjęs depresiškumas, nerimas, sumažėjusi savivertė, negatyvumas vaiko atžvilgiu – dar labiau gilinti problemas, didinti savęs kaltinimą, dėl to gali sustiprėti savęs stigmatizavimas (Shi et al., 2019; Chang et al., 2021b).

Nagrinėjant tėvų savęs stigmatizavimo ir vaiko ADS simptomų išreikštumo sąsajas, buvo gauti skirtingi rezultatai. Nors daugelis patvirtino, kad tėvų stipresnis savęs stigmatizavimas yra susijęs su stipriau išreikštais vaiko sunkumais, kai kuriuose tyrimuose nebuvo nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai tarp šių reiškinių (Charbonnier et al., 2019; Mikami et al., 2015; Chang et al., 2020). Tikėtina, kad tokius rezultatus galėjo sąlygoti gana nedidelis imties ar tyrimo dalyvių grupės, kurioje buvo ieškoma sąsajų, dydis, pavyzdžiui, Mikami ir kiti (2015) tyrė tik 63 tėvus, o Charbonnier ir kt. (2019) statistiškai reikšmingų ryšių nenustatė 50 mergaičių mamų grupėje. Vis dėlto visi tyrimai, kuriuose buvo nustatyti statistiškai reikšmingi ryšiai, patvirtino, jog stipriau išreikšti vaiko sunkumai (ADS simptomai, internalūs bei eksternalūs sunkumai) siejasi su stipriau išreikštu tėvų savęs stigmatizavimu. Tikėtina, kad šie ryšiai dvipusiai. Esant stipriau išreikštiems sunkumams, vaiko funkcionavimas yra labiau apsunkintas, o problemos – labiau pastebimos, todėl tėvai gali jaustis labiau išsiskiriantys ir pradėti save stipriau stigmatizuoti. Taip pat gali būti, kad tėvai, kurie labiau save stigmatizuoja, dėl jaučiamos gėdos ar kaltės negatyviau elgiasi su savo vaiku ir taiko mažiau konstruktyvius auklėjimo stilius, o tai dar labiau pagilina vaiko problemas (Chang et al., 2021b; Mikami et al., 2015).

Tyrimo rezultatai leidžia pastebėti, kokių tyrimų nagrinėjamame lauke trūksta. Dauguma į sisteminę analizę įtrauktų tyrimų nagrinėja tėvų, kurių vaikams yra 8–11 metų, savęs stigmatizavimą. Kadangi tyrimai rodo, jog tėvų savęs stigmatizavimas yra susijęs su vyresniu vaiko amžiumi (Ji et al., 2022), lieka neaišku, ar tokie patys rezultatai būtų gaunami, jei tyrimuose dalyvautų tėvai, kurių vaikai yra ankstyvosios vaikystės ar paauglystės etapuose. Taip pat galima pastebėti tendenciją, kad nagrinėtuose tyrimuose dalyvavo mamos arba didžiąją imties dalį sudarė mamos. Tyrimai rodo, jog tėčiai patiria silpniau išreikštą savęs stigmatizavimą dėl vaiko sutrikimo nei mamos (Chang et al., 2021b; Chang et al., 2020), tad lieka neaišku, ar, jei tyrimuose dalyvautų tėčiai, būtų

nustatomi tokie patys ryšiai tarp psichosocialinių veiksnių ir savęs stigmatizavimo, kaip ir dalyvaujant mamoms. Taip pat galima pažymėti, kad tik vienas į sisteminę literatūros analizę įtrauktas tyrimas buvo atliktas Europoje. Atsižvelgiant į tai, jog tėvų savęs stigmatizavimas dėl vaiko sutrikimo gali priklausyti nuo kultūrinio fono, kuriame jie gyvena (Chiu et al., 2013), galima teigti, kad duomenų apie psichosocialinių veiksnių sąsajas su tėvų savęs stigmatizavimu Europoje vis dar trūksta. Taip pat svarbu paminėti, jog vaiko ADS simptomų išreikštumas dažniausiai buvo vertinamas apklausiant tėvus. Pastebėta tendencija, kad vaiko sunkumų išreikštumas teigiamai susijęs su tėvų savęs stigmatizavimu. Vis dėlto Mikami ir kt. (2015) pažymėjo, jog mokytojų vertinamas vaiko ADS simptomų išreikštumas nebuvo susijęs su tėvų savęs stigmatizavimu. Nebuvo aptikta sąsajų ir tarp tyrėjo stebėto vaiko agresyvumo ir tėvų savęs stigmatizavimo. Ateityje būtų naudinga palyginti skirtingų šaltinių: tėvų, mokytojų, stebėjimo duomenų, medicininių išrašų ir pan., pateikiamus duomenis apie vaiko ADS išreikštumą ir įvertinti, ar kitų informantų (ne tėvų) vertintas vaiko ADS sunkumų išreikštumas siejasi su tėvų savęs stigmatizavimu.

Tyrimo rezultatai gali būti naudingi ir teikiant pagalbą ADS sutrikimą turintiems vaikams bei jų tėvams. Būtų galima kelti prielaidą, kad intervencijos, nukreiptos į tėvų savęs stigmatizavimą, galėtų prisidėti prie geresnio tėvų psichosocialinio funkcionavimo (silpniau išreikšto funkcionavimo, nerimo, didesnės savivertės). Taip pat būtų galima manyti, kad tėvų savęs stigmatizavimo mažinimas galėtų prisidėti gerinant tėvų santykį su vaiku (mažinant tėvų negatyvizmą vaiko atžvilgiu, skatinant efektyvesnę auklėjimą), o tai galėtų sumažinti ADS turinčio vaiko patiriamus sunkumus. Vis dėlto svarbu paminėti, kad į sisteminę analizę buvo įtraukti skerspjūvio arba ilgalaikiai (longitudiniai) tyrimai, neleidžiantys daryti išvadų apie priežastingumo ryšius, todėl siekiant daryti tvirtesnes išvadas, reikėtų daugiau tyrimų.

Šioje sisteminėje literatūros analizėje buvo nuspręsta analizuoti ADS turinčių vaikų tėvų savęs stigmatizavimą. Svarbu paminėti, kad ankstesnėse sisteminėse analizėse ar metasintezėse, kuriose nagrinėjamas autizmo spektro sutrikimą, protinį atsilikimą ar bet kokį psichikos sutrikimą turinčių vaikų tėvų savęs stigmatizavimas (Shi et al., 2019; Mitter et al., 2019; Salleh et al., 2020), buvo gauti panašūs rezultatai, susiję su prastesniu tėvų psichosocialiniu funkcionavimu. Vis dėlto ankstesniuose bandymuose susisteminti turimus duomenis šia tema mažiau dėmesio skiriama tyrimui, kaip tėvų savęs stigmatizavimas siejasi su vaiko psichosocialiniu funkcionavimu ir (ar) tėvų elgesiu vaiko atžvilgiu arba aptinkama neatitikimų skirtinguose tyrimuose. Šioje analizėje, kurioje buvo tirti ADS turinčių vaikų tėvai, buvo pastebėta tendencija, kad tėvų savęs stigmatizavimas siejasi su stipriau išreikštais vaiko sunkumais.

Šis tyrimas turi keletą ribotumų, kuriuos svarbu paminėti. Į sisteminę literatūros analizę buvo įtraukti straipsniai, publikuoti tik anglų kalba, dėl to į analizę galėjo nepatekti svarbių duomenų. Taip pat tikėtina, kad yra ir nepublikuotų tyrimų duomenų, kurie į šią analizę nebuvo įtraukti, nors nagrinėjo ryšius tarp psichosocialinių veiksnių ir tėvų savęs stigmatizavimo. Nepaisant ribotumų, šiame tyrime pirmą kartą sisteminės literatūros būdu identifikuota, kokie psichosocialiniai veiksniai ir kaip siejasi su tėvų savęs stigmatizavimu. Gauti rezultatai gali būti naudingi teikiant pagalbą šeimoms, kuriose auga ADS turintis

vaikas, ir mokslininkams, tyrinėjantiems sąvęs stigmatizavimą dėl susietumo su psichikos sutrikimą turinčiu asmeniu.

Išvados

1. Stipriau išreikštas tėvų sąvęs stigmatizavimas dėl ADS turinčio vaiko siejasi prastesniu tėvų psichosocialiniu funkcionavimu (stipriau išreikštu depresiškumu, nerimu, silpniau išreikšta saviverte).
2. Stipriau išreikštas tėvų sąvęs stigmatizavimas dėl ADS turinčio vaiko siejasi su nepalankiu tėvų elgesiu vaiko atžvilgiu (stipriau išreikštu negatyvumu ir (ar) mažiau efektyviais auklėjimo stiliais).
3. Stipriau išreikštas tėvų sąvęs stigmatizavimas dėl ADS turinčio vaiko siejasi su stipriau išreikštais vaiko patiriamais sunkumais (aktyvumo ir dėmesio sutrikimo simptomais ir (ar) internaliais bei eksternaliais sunkumais).

Literatūra

Banga, G., & Ghosh, S. (2017). The impact of affiliate stigma on the psychological well-being of mothers of children with specific learning disabilities in India: The mediating role of subjective burden. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 30(5), 958–969. <https://doi.org/10.1111/jar.12311>

Chang, C. C., Chen, Y. M., Hsiao, R. C., Chou, W. J., & Yen, C. F. (2021a). Affiliate stigma in caregivers of children with attention-deficit/hyperactivity disorder: The roles of stress-coping orientations and parental child-rearing styles. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(17), 9004–9014. <https://doi.org/10.3390/ijerph18179004>

Chang, C. C., Chen, Y. M., Hsiao, R. C., Chou, W. J., & Yen, C. F. (2021b). Did affiliate stigma predict affective and behavioral outcomes in caregivers and their children with attention-deficit/hyperactivity disorder? *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(14), 7532–7541. <https://doi.org/10.3390/ijerph18147532>

Chang, C. C., Chen, Y. M., Liu, T. L., Hsiao, R. C., Chou, W. J., & Yen, C. F. (2020). Affiliate stigma and related factors in family caregivers of children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(2), 576–589. doi:10.3390/ijerph17020576

Charbonnier, E., Caparos, S., & Trémolière, B. (2019). The role of mothers' affiliate stigma and child's symptoms on the distress of mothers with ADHD children. *Journal of Mental Health*, 28(3), 282–288. <https://doi.org/10.1080/09638237.2018.1521944>

Chen, Y. L., Chang, C. C., Chen, Y. M., Liu, T. L., Hsiao, R. C., Chou, W. J., & Yen, C. F. (2021). Association between affiliate stigma and depression and its moderators in caregivers of children with attention-deficit/hyperactivity disorder. *Journal of Affective Disorders*, 279, 59–65. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.09.121>

Chiu, M. Y., Yang, X., Wong, F. H. T., Li, J. H., & Li, J. (2013). Caregiving of children with intellectual disabilities in China – an examination of affiliate stigma and the cultural thesis. *Journal of Intellectual Disability Research*, 57(12), 1117–1129. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2788.2012.01624.x>

Chu, S. Y., Park, H., Lee, J., Shaharuddin, K. K. B., & Gan, C. H. (2020). Self-stigma and its associations with stress and quality of life among Malaysian parents of children with autism. *Child: Care, Health and Development*, 46(4), 485–494. <https://doi.org/10.1111/cch.12771>

Corrigan, P. W., & Watson, A. C. (2002). The paradox of self-stigma and mental illness. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 9(1), 35–53. <https://doi.org/10.1093/clipsy.9.1.35>

Ji, B., Jiang, X., & Luo, Y. (2022). Autistic children's age difference in affiliate stigma and resilience of their parents in China: A cross-sectional study. *Archives of Psychiatric Nursing*, 39, 7–12. <https://doi.org/10.1016/j.apnu.2022.01.006>

- Kaushik, A., Kostaki, E., & Kyriakopoulos, M. (2016). The stigma of mental illness in children and adolescents: A systematic review. *Psychiatry Research*, *243*, 469–494. <https://doi.org/10.1016/j.psychres.2016.04.042>
- Ma, G. Y., & Mak, W. W. (2016). Caregiving-specific worry, affiliate stigma, and perceived social support on psychological distress of caregivers of children with physical disability in Hong Kong. *American Journal of Orthopsychiatry*, *86*(4), 436–446. <http://dx.doi.org/10.1037/ort0000171>
- Mak, W. W., & Cheung, R. Y. (2008). Affiliate stigma among caregivers of people with intellectual disability or mental illness. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, *21*(6), 532–545. <https://doi.org/10.1111/j.1468-3148.2008.00426.x>
- Mikami, A. Y., Chong, G. K., Saporito, J. M., & Na, J. J. (2015). Implications of parental affiliate stigma in families of children with ADHD. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, *44*(4), 595–603. <https://doi.org/10.1080/15374416.2014.888665>
- Mitter, N., Ali, A., & Scior, K. (2019). Stigma experienced by families of individuals with intellectual disabilities and autism: A systematic review. *Research in Developmental Disabilities*, *89*, 10–21. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2019.03.001>
- O'Driscoll, C., Heary, C., Hennessy, E., & McKeague, L. (2012). Explicit and implicit stigma towards peers with mental health problems in childhood and adolescence. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *53*(10), 1054–1062. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2012.02580.x>
- Ohan, J. L., Visser, T. A., Moss, R. G., & Allen, N. B. (2013). Parents' stigmatizing attitudes toward psychiatric labels for ADHD and depression. *Psychiatric Services*, *64*(12), 1270–1273. <https://doi.org/10.1176/appi.ps.201200578>
- Özaslan, A., & Yıldırım, M. (2021). Internalized stigma and self esteem of mothers of children diagnosed with attention deficit hyperactivity disorder. *Children's Health Care*, *50*(3), 312–324. <https://doi.org/10.1080/02739615.2021.1891071>
- Pasaulinė sveikatos organizacija. (1992). *TLK-10 psichikos ir elgesio sutrikimai: klinika ir diagnostika*. „Medicinos leidykla“.
- Patra, S., & Patro, B. K. (2019). Affiliate stigma among parents of children with autism in eastern India. *Asian Journal of Psychiatry*, *44*, 45–47. <https://doi.org/10.1016/j.ajp.2019.07.018>
- Rüsch, N., Angermeyer, M. C., & Corrigan, P. W. (2005). Mental illness stigma: Concepts, consequences, and initiatives to reduce stigma. *European Psychiatry*, *20*(8), 529–539. <https://doi.org/10.1016/j.eurpsy.2005.04.004>
- Salleh, N. S., Abdullah, K. L., Yoong, T. L., Jayanath, S., & Husain, M. (2020). Parents' experiences of affiliate stigma when caring for a child with autism spectrum disorder (ASD): A meta-synthesis of qualitative studies. *Journal of Pediatric Nursing*, *55*, 174–183. <https://doi.org/10.1016/j.pedn.2020.09.002>
- Sayal, K., Prasad, V., Daley, D., Ford, T., & Coghill, D. (2018). ADHD in children and young people: Prevalence, care pathways, and service provision. *The Lancet Psychiatry*, *5*(2), 175–186. [http://dx.doi.org/10.1016/S2215-0366\(17\)30167-0](http://dx.doi.org/10.1016/S2215-0366(17)30167-0)
- Shi, Y., Shao, Y., Li, H., Wang, S., Ying, J., Zhang, M., ..., Sun, J. (2019). Correlates of affiliate stigma among family caregivers of people with mental illness: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing*, *26*(1–2), 49–61. <https://doi.org/10.1111/jpm.12505>
- Song, J., Mailick, M. R., & Greenberg, J. S. (2018). Health of parents of individuals with developmental disorders or mental health problems: Impacts of stigma. *Social Science & Medicine*, *217*, 152–158. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2018.09.044>
- Van Boeckel, L. C., Brouwers, E. P., Van Weeghel, J., & Garretsen, H. F. (2013). Stigma among health professionals towards patients with substance use disorders and its consequences for healthcare delivery: Systematic review. *Drug and Alcohol Dependence*, *131*(1–2), 23–35. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2013.02.018>
- Werner, S., & Shulman, C. (2015). Does type of disability make a difference in affiliate stigma among family caregivers of individuals with autism, intellectual disability or physical disability? *Journal of Intellectual Disability Research*, *59*(3), 272–283. doi: 10.1111/jir.12136
- Wu, Y. K., & Berry, D. C. (2018). Impact of weight stigma on physiological and psychological health outcomes for overweight and obese adults: A systematic review. *Journal of Advanced Nursing*, *74*(5), 1030–1042. <https://doi.org/10.1111/jan.13511>